

BİR İKTİSAT DERS KİTABININ TERCÜMESİ MÜNASEBETİYLE [1]

Dr. Felhi ÇELİKBAS

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mecmuasının 1941 yılı 3—4 sayılı nüshasında, aynı Üniversitede bugün İktisat Profesörü bulunan Dr. Refi Şükrü Suvla, Fransız Profesörü H. Truchy'nin memleketimizdeki muhtelif tercüme-lerinin birer tenkidini yapmıştı. Bu itibarla, biz burada aynı şeyi tekrar edecek değiliz. Bizim maksadımız, evvelâ memleketimizde muhtelif tercüme veya ikti-baslara mevzu teşkil eden eserin aslı, ikinci olarak da «Cours d'Economie poli-tique» in tam tercümesini yapmakla [2], belki de mütercimde Türk İktisat edebiyatının bir boşluğunu doldurduğu zehabını verebilecek tercümesi üzerinde, bazı düşündüklerimizi, burada tesbit etmekten ibaret olacaktır.

Profesör Truchy, «Cours d'Economie Politique» adlı iki ciltlik ders kita-bına, uzun okutma yılları sonunda, birinci dünya harbinin patlamasından evvel başlamış ve «birçok sayfalarını vatanın mukadderatının muharebe meydanların-da yavaş yavaş belli oymakta bulunduğu» harb yılları içinde yazarak eserini harb nihayeteermeden meydana getirmiştir [3]. Kitaba gösterilen rağbet, 1922 yılında ikinci, 1929 yılında üçüncü ve nihayet 1936 da da dördüncü basılışı icabettirmiştir. Ancak ikinci cilt, henüz üçüncü basılışını idrak etmiş olup, yılı 1934 tür.

I

Fransız iktisat tedrisatının, bilhassa Hukuk Fakültelerinde kökleşmiş bulun-mak hususiyeti icabı olacak ki [4], M. Truchy'nin eserinde, cemiyetin iktisadi

[1] Müellif, H. Truchy, Profesör, Cours d'Economie Politique, tome I, édition 4, 1936, Paris, Türkçeye çeviren, Atıf Bayındır mebus, İktisat ilmi, 1940 İstanbul.

[2] Mütercim tarafından 2 nci cilt te dilimize çevrilerek neşredilmişse de, biz henüz tedarik edemedik.

[3] İlk basılışın önsözü.

[4] G. Piron, Revue d'Economie Politique'in ellinci yılı münasebetiyle 1937 de çıkarılan, «L'enseignement économique en France et à l'étranger» de: L'enseignement économique en France - Les Facultés de Droit. M. Piron, makalesinde, bu vaziyetten daha ziyade şikâ-yetçi görmektedir, sayın profesörün fikrine göre «sociologie juridique» dışında hukuk, gerek mahiyeti gerekse bilhassa «esprit» si itibariyle bir siyaset (art=sanat) olduğu halde, hiç olmazsa dar mânasında (stricto sensu) iktisat, bir ilimdir. Değerli Profesör aynı tezi, «Introduction à l'étude de l'économie politique» Paris, 1939, adlı eserinde (109—113 üncü

bünyesinin teşrihi meselesi ehemmiyetli bir yer tutmaktadır. Esasen kendisi, eserinin ilk baskısının önsözünde. «... Böyle bir kitabın mevzuunun, iktisadın heyeti mecmuasiyle, iktisadi bünyenin tetkikinden» ibaret olduğunu açıkça tesbit etmiş bulunmaktadır. İşte bu esastan mülhem olan müellif, maksadına tam sadakatla, iktisadi organizasyonu tahlil ederek iktisadi müessese ve vakıaları, biraz da tarih içindeki gelişmelerinden bahis ile tasvir etmekle iktifa etmekte, iktisadi vakıalar arasındaki zaruri münasebetlerin izahı yoluna fazla gitmemektedir. Mamafih, iktisadi vakıaların izahı meselesinin, gerekliliği şekilde incelenmesine kitabının elverişli olmadığını, «iktisadın muhtelif görünümleri» seksiyonunda (sahife 13) ifade edip geçmektedir.

Halbuki, iktisadın ilmi karakterini meydana koyabilmek için vakıaların müşahede ve tesbiti katıyen kâfi gelmeyip, bunların işlenmesi, iktisadi vakıaları birbirine bağlayan sürekli münasebetlerin incelenmesi, yani kısaca, hâdiselerin oluş tarzının izahı her halde zaruridir. Nitekim müellif de, bu zarureti, metot meselesinde, istatistik donelerinin işlenmesinden bahsederken kabul etmiş görünmektedir (sahife 34—35). Kaldıki, ne mekanik, ne de biolojik olmayıp fakat her şeyden evvel insan faaliyeti olan iktisat hayatında [5], ancak fizik âlemde tesbiti mümkün görülen «riyazi kanuniyetler» mevzuubahis olmayınca [6], illiyet «Causalité» veya tâbiyet «fonctionnalité» yollarıyla iktisadi vakıaların izahının, iktisat ilmi için birinci derecede ehemmiyeti olmak lâzım geleceği besbellidir. Veya başka bir deyimle, ilim olmak itibariyle, iktisadın da her halde tasvirî (descriptif) safhadan, izah edici (explicatif) safhaya geçmesi lâzım ve zaruridir.

Bu geçiş, açık ve katı olarak iktisat ilminin tekâmül tarihinde, 1871—1874 yıllarına raslar. Gerçi, bu sıralarda, birbirinden habersiz olarak, üç büyük iktisat âlim, İngilterede, W. Stanley Jevons [7], İsviçre'de L. Walras, Avusturya'da K. Menger iktisadi «labyrinth» e girebilmek, iktisadi vakıaların kühüne vukuf ve nüfuz edebilmek yani iktisadın esrarını çözebilmek için lüzumlu ip ucunu, sistemli olarak, ortaya koymuşlar, ve bu suretle iktisat ilmine yeni ve feyizli inki-

---

sayfalar), daha etraflı olarak müdafaa ediyor. - Bunun zıddına M. Truchy, kitabının ilk baskısının önsözünde, cemiyetlerin hukuki bünyeleriyle, iktisadi bünyeleri arasında çok sıkı bağıtlık dolayısıyla, iktisadın Hukuk Fakültelerinde yerleşmiş olmasından memnurluğunu izhar ediyor.

[5] F. Perroux, Cours d'économie Politique I, édition 2 (Domat - Montchrestien) s. 35.

[6] L. Baudin, La monnaie et la formation des prix, 1936, Paris, (H. Truchy'nin reisliği altında çıkan «Traité d'Économie Politique» in VI nci cilt, 1 inci kısmı), «Les Prévisions des Prix» paragrafı s. 123—126 ve 456 ve sonraki sayfeler.

[7] Walras, Jevons'la mektuplaşmasında, - İngiliz iktisatçısının kendisine tekdümlüğünü kabul etmiştir. G. Pirou, «Les théories de l'équilibre économique» 1934, Paris, édit. Domat - Montchrestien s. 90.

şaf ufukları açmaya muvaffak olmuşlardır [8]. Artık, o gün bugündür, iktisatçıların üzerinde hemen tam bir anlaşmaya varmış oldukları keyfiyet, iktisadi meselelerin üç bakımdan incelenebileceği zaruretidir [9]. Tasvirî iktisat, iktisadi müesseseler ve vakıaların bugün veya geçmişteki vaziyetini müşahede ve tesbit eder. İktisadi doktrinler de dâhil olduğu halde iktisat siyaseti «sanat» doğrudan doğruya ameli maksatlar peşinde koşar. Nazari iktisadi = iktisat ilmi ise, vakıalar arasındaki sürekli münasebetlerin araştırılması yani iktisadi hayatın işleyişindeki muammayı çözmekle iştigal eder. Görülüyor ki, iktisat ilminin vazifesi izah etmek, bunun neticesinde ayırddedici vasfı da, her şeyden önce, izah edici olmaktır.

İktisadi meselelerin incelenmesinde kabul olunan bu usul, ufak tefek farklarla, bazı memleketlerin iktisat tedrisatında da yer alarak ehemmiyetli gelişmeler kaydetmiştir. Yakın senelerden beri memleketimizde de işitmekte olduğumuz «nazari iktisadi», «tatbiki iktisat» farklılığı bu tedris usulünün bir neticesi veya sebebidir.

Yazımızın bu kısmında, biz, nazari ve tatbiki iktisat ayrımının, iyi veya kötülüğü dâvasını «otorite» lerin mütalâasına bırakarak, memleketimizle ilgisi dolayısıyla, Fransız iktisat tedrisatı hakkında bir müşahedemizi söyleyeceğiz.

Fransız hukuk fakülteleri veya benzeri mekteplerinin, bizim bilemediğimiz fakat belki büyük ölçüde takip ve tatbikına mecbur tutuldukları programlar icabı sandığımız, katışık (Composite) iktisat tedrisatı içinde, iktisat nazariyeleri lâ-yık olduğu ehemmiyete mazhar olmamışa benzememektedir. Bu hal, meselâ, profesör C. Perreau, H. Truchy ve daha dar nispette P. Reboud'nun eserlerinde açıkça görünmektedir. İktisadi vakıaların oluş tarzına ayrılan kısımların, kitapların heyeti umumiyesine kıyasla, tuttuğu nispeten cüzi yer, bizi böyle bir tefsire yeltenmeye sevk etmektedir. Ve öyle sanıyoruz ki gerek bu tedris usulü, gerekse, iktisadi doktrinler tarihine verilen ehemmiyet yüzünden, iktisat nazariyeleri tedrisatı Fransada çok sönük kalmıştır [10]. Ve yine tahmin ettiğimize göre, W. Röpke'nin, bilhassa ders kitaplarının açıklık ve sadeliğini teslim etmesine karşılık, iktisat ilminin Fransada durgunluğu hakkındaki hükmüne sebep de, aynı vaziyet olsa gerektir [11]. Bu hususta daha objektif bir fikir vermek için, Oxford

[8] İktisad'ın ilim olarak tetkikine dair bir fikir için W. Röpke'nin salâhiyetli zatlar tarafından dilimize çevrilen eserlerine baş vurulabilir. Mumaileyhin, milledelerarası bir âlim olduğu kadar da «kapitalist iktisat sistemine» meftun mâruf bir liberal olduğunu da söylemek lâzımdır.

[9] F. Perroux, aynı eser, I, s. 47

[10] Prof. G. Pirou, «Ecole Pratique des Hautes Etudes» de, önce (Domat-Montchrestien) neşriyatı arasında çıkıp sonradan müellif tarafından bastırılan iktisat nazariyelerine ait konferanslarla, Fransız iktisat literatürünün bu büyük boşluğunu doldurmaya çalışmıştır.

[11] Dr. W. Röpke (Türkçeye çeviren Dr. Muhlis Ete), Ekonomi ilminin tekâmül tarihi 1936, İstanbul, s. 143.

Üniversitesi profesörlüğünden, Milletler Cemiyet'ince çıkarılan «Revue de la situation économique mondiale» ın baş yazıcılığına geçen J. E. Meade'in «Economic Analysis and Policy» adlı eserinin Fransız müterciminin, tercüme hakkında okuyucularını aydınlatmak maksadiyle yazdığı satırlarda kullanmış olduğu kelimelerin ne kadar mânalı olduğunu tesbit etmekle iktifa edeceğiz. Filhakika, mütercim, İngiliz iktisatçısının eserini okuyucularına takdim ederken, bir paragraf başında aynen şöyle demektedir [12]. «Anglosakson iktisatçılarının harcı âlem (monnaie courante) nazariyeleri ve bu nazariyelerden çıkardıkları amelî neticeleri öğrenmekle, Fransız okuyucusu kendisini, belki biraz yadırgamış (dépayisé) hissedecektir...» Bir Fransız müterciminin, Fransadaki iktisat nazariyelerinin vaziyeti hakkındaki bu sözlerine artık bizim ilâve edecek bir şeyimiz yoktur.

Bu vesile ile, burada bilhassa şu noktayı da tebarüz ettirmek istiyoruz ki, umumiyetle Fransada olduğu gibi, iktisat ders kitaplarının böyle geniş mikyasta iktisadın tasviri ve siyaset'ne tahsis edilip nazariyatına [13] pek az yer verilmesi, iktisat alanında, at yarışları meraklılarının alışık oldukları bir tâbirle zaman zaman «outsider» [14] lerin türemesini kolaylaştırmaktadır. Bu çeşit amatörlerin, aydınlar ve hele hususiyle iktisat dışında akademik meslek müntesipleri arasında görülmesi, hem acı ve hem de üzücüdür. Açık söyleyelim ki, iktisat «umumi kültür» mevzuu olmaktan kurtulalı, bugün altmış yılı aşan bir zaman geçmiş ve bu yöndeki ilerleme, bilhassa 30 yıldan beri hayli hızlanmıştır. Bu itibarla, bütün bir insan ömrünü kolaylıkla yutabilecek kadar geniş, derin ve bu yüzden pek karışık (complexe = mudil) olan iktisadi hayatı, şöyle bir kuş bakışı ile ihata ve nüfuz edileverecek bir âlem olmadığı gibi, bazı meraklılarınca, «diploma külliyesi» nda, «o da bulunsun» diyerekten baş vurulacak bir ilim şubesi de değildir. Bununla beraber, gerçekten ilmi olgunluğa erişmiş her fikir adamının, bilgi «dağarcığına» doğru ve açık iktisat bilgileri katması mümkün ve kolaydır. Ama, bu, iktisatçı olmak demek değildir [15].

Bu zaruri istittattan sonra, mevzuumuza dönerek diyeceğiz ki, bir yandan klâsik nazariyeye ananevi sadakat ve başlıca mümessillerinin eserlerinden hemen yok denecek kadarının Fransızcaya çevrilmesi [16] neticesi «marjinal» teorinin

[12] J. E. Meade, «Economie politique et Politique économique» adı ile eserin 3 üncü basılışından Fransızcaya çeviren, Gael Fain (Fransa'nın Berlin Sefarethanesinde eski Maliye Ateşesi), 1939, Paris, s. 14,

[13] Nazariye hakkındaki telâkkimiz için: Fethi Çelikbaş, Millet mecmuası, 1942 sayı 2, s.

[14] Tâbir, W Röpkeye aittir, yukarda adı geçen eser, s. 6

[15] W. Röpke, «İktisat ilmi, nazari kısım» adlı eserinin bir yerinde, iktisatçı olmak muayyen iktisat meselelerini bilmek değil, belki muayyen bir iktisadi düşünüş tarzına sahip olmaktır, diyor. Acaba, keyfiyet, bütün ilimler için aynı değil midir?

[16] H. Delpach, «Essai sur la théorie autrichienne de l'imputation», (G) Pirou'nun reisliği altında çıkan «Etudes sur l'histoire des théories économiques» ın III üncü cildi), Paris, 1934 s. 7.

akislerinin oldukça dar bir muhite inhisar edişi [17], bir yandan da iktisat tedrisatının yukarıda söylediğimiz gibi, katıksık bir mahiyet alışı, iktisat ilminin bugünkü tekâmülünde, Fransanın az bir hisseye sahip olmasını neticelendirmiş gibi görünmektedir.

Yakın zamanlara kadar daha ziyade Fransız iktisat edebiyatının tesiri görülen, memleketimiz iktisat tedrisatı için de, aynı mülâhaza vârittir. Üstelik, yani programlarımızda, umumi iktisada muvazi olarak, eskiden beri okutulmakta olan iktisadi doktrinler tarihi yanında, «Zirai iktisat», «İçtimai iktisat», «Ticaret siyaseti», «İşletme iktisadı», «Para, banka borsa» gibi hususi tatbiki iktisat kollarının da yer almış olması, bu dersler arasında, mâkul haddini aşan, tedahüller olmak ihtimalini artırmıştır. Bu itibarla, programların toptan gözden geçirilerek, iktisat tedrisatının düzenlemesine (Coordination) gidilmesinin isbetli olacağı şüphe yoktur.

Mevzuumuzun hududunu aşarak ta olsa, müşahedelerimiz neticesi belirtilmesinde lüzum ve fayda umduğumuz bu hususlardan sonra, artık değerli profesör Truchy'nin kitabı hakkındaki söyleyeceklerimize geçebiliriz.

«Cours d'économie politique» in bütünü hakkında vereceğimiz hükümde, eserin «explicatif» olmaktan çok fazla «descriptif» olduğunu söyleyecek olursak, kendimizden birşey katmadan, müellifin yukarıda temas ettiğimiz düşüncesine tercüman olmuş sayılmaz mıyız? Yani, kitap müellifin arzusu üzerine, daha ziyade iktisadi vakıaların tasvirine tahsis edilmiş olup vakıalar arasındaki münasebetlerin izahına fazla yer verilmeyerek yazılmış olduğuna göre, bu hususu ilerde vereceğimiz iki ehemmiyetli misal haricinde diğer misallerle teyid etmeye lüzum kalmamaktadır. Ancak bize öyle gelir ki, vakıaların izahsız bırakılışı, içtimai alanda, bir ilim kitabının en büyük kusuru sayılmasa bile, her halde en büyük kusurlarının başında söylenmek icabedecek kadar ehemmiyetlidir. Gerçi, vakıaların tasvirinin, izahına tekaddüm etmesi malûm bir hakikat olmakla beraber, izahın da tasviri tamamlaması gereken zaruri bir şart olduğu muhakkaktır. Hele, mevzuunun taallük ettiği hayati meseleler itibarıyla, iktisat ilminin oldukça cazibeli ve sihirlili olduğu da düşünülürse, bunun, bir yandan amatörlerinin türemesi ihtimallerini azaltmak, öte yandan da iktisadın teknik meselelerine olan gelişi güzel müdahaleleri önlemek veya güçleştirmek gibi, müspet amelî faydaları da olacağı ileri sürülebilir. İşte bu bakımdan, «Cours» un faydası bize pek mahdut gibi görünmektedir.

«Cours d'économie politique» de, her halde bir ders kitabı olmak dolayısıyla, muayyen nazari bir sisteme dayanmaktan ziyade, telifkçi (éclectique) bir

[17] - Ch. Rist, A. Aftalion, A. Landry: G. Pirou, «Les théories de l'équilibre économique» s. 14. - Ch. Rist ve A. Aftalion: H. Delpach, aynı eser, s. 7. - Yenilerden R. Mossé de marjinalizm'i benimser görünmektedir: L'économie collectiviste (B. Nogaro tarafından idare olunan «L'économie politique contemporaine» in XVII aci cildi.)

yoldan yürüdüğü anlaşılmaktadır. Bunun fayda ve mahzuru münakaşa etmenin yeri burası olmamakla beraber, iktisadi vakıaları muayyen bir sisteme göre incelemek keyfiyetinin, iktisadi yetişme (formation) bakımından daha isabetli gibi görüldüğünü kabul etmek, buna mukabil, telifikçiliğin, türlü izah tarzları hakkında «neutre» bitaraf bir fikir vermek gibi, ehemmiyetli bir meziyeti haiz olduğunu teslim etmek lâzımdır.

Prof. Truchy iktisadi izah tarzları karşısında şüpheli, (sceptique) olduğu kadar da, iktisat siyaseti meseleleri karşısında mutaassıp olmıyan mutedil bir ilim adamıdır. Bu alanda eserine hâkim olan esasa göre, devlet adamları, iktisadi meseleler karşısında, munhasıran iktisadi şartlar içinde değildirlir; siyasi zaruretleri içtimai icaplar elbette devletin iktisadi tedbirlerine tesir edecek ve hattâ bunlara tekaddüm edecektir. Şüphesiz, takip ve tatbik olunacak siyasetin seçiminde iktisat dışı âmiller rol oynıyacaktır. Ancak, gidilecek hedef bir kere belli edildikten sonra tutulacak yol ve maksada en uygun tedbirler, artık iktisadın halledeceği meselelerdir. «Cours d'économie politique» de, çok dağınık ve biraz da buluta bürünmüş görünen bu son düşünceler, Prof. Perroux'nun eserinde çok daha açık olarak şöyle tesbit edilmektedir [18]. «... iktisat ilminin (la science économique) vazifesi bize, birtakım gayeler göstermek veya bu gayelere göre birtakım kıymet hükümleri vermek değildir. Gayenin, ulaşılmak istenen maksadı seçimi, ilmin dışında kalır. Ve bu, dünya karşısında her birimizin benimsediğimiz metafizik ve ahlâki hareket tarzı ile belli olur. Şu halde, iktisat ilmi: ilkin, bir iktisadi müessese veya vakta ile, mûta bir gaye arasında mutabakat veya ademi mutabakat münasebetlerini; ikinci olarak, muayyen bir zamanda, muayyen bir yerde bir hareket tarzının, bir tedbirin mümkün olup olmadığını, üçüncü olarak ta, herhangi bir vasıtanın, şu veya bu gaye için isabetli bulunup bulunmadığını müşahede ve tesbit edebilir.»

Müellifin iktisat siyaseti alanında, fertçilik ve müdahalecilik (devletçilik) arasındaki haddi fâsılı çizerken gösterdiği realizm üzerinde, biraz durmak yerinde olacaktır. Prof. Truchy, devlet ve ferdin iktisat alanında «birbirini tamamlamaktan daha az nakzettğine» işaret ederek (sahife 16), umumi menfaatlerin mümessili olan devletin iktisadi faaliyetinin hudutlarını ve temellerini açık olarak şöyle tesbit ediyor. «... Mademki, devletin iktisadi faaliyeti ferdin iktisadi faaliyetinin bittiği yerde başlar, o halde, fertlerin iktisadi hareketinin sınırlarını tâyin etmek aynı zamanda devletin iktisadi faaliyetinin hudutlarını ve bununla birlikte temelini belli etmek demektir. Devletin iktisadi faaliyeti, umumi menfaatin hususi menfaatlerle tetabuk etmediği nispette meşrutiyet kazanır...» (S. 113) Bu satırların iktisat siyasetinde ifade ettiği açık realizm, cemiyet hayatımızın akışından aldı-

[18] F. Perroux, aynı eser, I, sahife 45.

ğımızı söylediğimiz bizim esaslarımızla ne kadar bir yakınlık ve hattâ bir aynıyet göstermektedir [19]

Eserin, küll olarak iktisat ilmi ve siyaseti karşısındaki yerini, bu suretle kısaca belirtmeye çalıştıktan sonra, şimdi biraz da dikkatimizi çeken bazı hususlar üzerinde durmak istiyoruz.

«Cours d'économie politique» de, iktisadi müessese ve vakıaların, istenerek hukuk içinde boğdurulmuş olması, maalesef, sadece, iktisadi bir cüzü tam olan «teşebbüs» ün, aynı zamanda hukuki bir cüzü tam olarak ta vasıflandırılmasına sebeb olmuştur. İşletme veya müessesenin teknik bir birlik olduğu söylenirken, «teşebbüs» de açık olarak «iktisadi ve hukuki cüzü tam» olarak gösterilmiştir (sahife 154). VI ncı kitabın, teşebbüsler arasındaki anlaşma ve kaynaşmalara (Kartel ve Tröstler) ayrılan II nci faslında, sermaye şirektleri, malî iştirakler, murahhas âza mübadeleleri gibi çeşitli hukuki konbinezonlarla, bir teşebbüsün, birçok iktisadi hükmi şahısların murakabesini veya sevk ve idaresini eline geçirebildiği vaziyetler sayılıp döküldükten sonra dahi, teşebbüsün munhasıran iktisadi bir cüzü tam olduğu realitesini kabul veya fark etmemek, belki müellifin iktisadi organizasyonun teşrhinde takibettiği dar hukuk sisteminin zaruri bir neticesi olmuştur. Buna benzer bir vaziyete, aşağıda, sermaye meselesinde de temas edeceğiz. Fakat şimdiden şu kadarını söyleyelim ki, hukuk, iktisadi hayatın başlıca şartlarından birini teşkil etmekle beraber, iktisadi hayatın incelenmesinde hukuk çemberini kırmadıkça, birçok iktisadi müessese ve vakıaların hakiki çehrelerini meydana koymaya imkân olmamaktadır. Hukuk, iktisadi hayatın sıvasıdır. Bu hayatı olduğu gibi görebilmek için, çok kere üstündeki sıvayı kazımak icabedecektir. İşte, «Teşebbüs» de, o çeşit iktisat müesseselerinden biridir. Eğer biraz dikkat edilecek olursa görülür ki iktisadi bir cüzü tam olan teşebbüste hâkim karakter, işlerin sevk ve idare edilmesindedir. Meselâ, kuruluş yerinin seçilmesi, istihsalin yönünü, hacmini piyasaya arzını tâyin etme ve ilâh.. gibi. Buna mukabil, iktisat bakımından, hukuki bir cüzü tamın hususiyeti «müstakil bir mamelek» e sahip olunup olunmamasında toplanır. Bu sebeple mevzuu hukuk, «hükmi şahıs» müessesesi ile, modern iktisatta bir tek teşebbüsün - bunlara Mamut teşebbüsler denir - bağrından kopma veya sonra elde edilme birçok hukuki cüzü tamların başına geçme imkânlarını son derece kolaylaştırmıştır..

[19] C. H. P. programı madde 5 fıkra Ç. Devletçilik. - Atatürk Devletçiliğimiz, şöyle tarif etmiştir, «Türkiyenin tabii ettiği devletçilik sistemi XIX uncu asırdan beri sosyalizm nazariyatlarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiyenin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiyeye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce mânası şudur: fertlerin hususi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir millet ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak.»

Kapitalist iktisat sisteminin ehemmiyetli tezahürlerinden olan bu toplanma hâdisesi, umumiyetle «Grup» da, hususiyle «Kartel» «Tröst», «Konsorsiyom», «Konzern», ve «Holding» lerde kolaylıkla müşahede olunabilir [²⁰].

Yine sisteminin hukuki yapısıdır ki, değerli Profesörü, 10 sayfalık sermaye ve çeşitleri bahsında (S. 160—169) Böhm-Bawerk'in iktisat ilminin en büyük kazançlarından olan teknik sermaye mefhumu hakkındaki nazariyesinden tek kelime söylememek mecburiyeti altına sokmuştur. Gerçi kitapta, ancak hukuki sermayeden ve itfa «amortisman» ameliyesi münasebetiyle de muhasebe sermayesinden bahsedilmiştir. Bir iktisat ders kitabında, teknik sermaye mefhumuna temas etmemenin mahzurlarını, şimdi sayacağımız müspet neticeleri bakımından olsun anlamak güç değildir. Filhakika sermayenin hukuk ve teknik alanlarında birbirinden ayırılması, aynı zamanda nazari ve amelî şu üç ehemmiyetli faydayı haizdir [²¹].

- 1 — Her iktisat sisteminde, eğer biraz ilerlemişse, teknik sermaye mevcuttur. Kapalı eyalet veya beylik iktisadında kullanılan iptidai alet ve sabanlar teknik sermayeyi teşkil eder. Hukuki sermayenin ehemmiyeti ise pek azdır. Buna mukabil, tamamiyle plânlaştırılmış sosyalist iktisatta, hukuki sermaye yok edilmiş, fakat makineler ve tesisat gibi teknik sermaye bâki kalmıştır. (Sovyet Rusyada olduğu gibi)
- 2 — Bu tefrik, liberal doktrinle, sosyalist doktrinin sermaye üzerindeki ihtilâflarını daha iyi anlamaya ve tefsir etmeye imkân vermektedir. Sosyalistlerin, sermayenin ilga edilmesi avazesine, liberallerin «sermaye ezeli ve ebedidir» şeklinde mukabeleleri her iki tarafın da sermaye mefhumu ile başka başka şeyleri kast etmekte olmaları neticesi bulunduğu, artık modern iktisat nazariyesiyle tamamiyle açıklanmıştır. Bugün, liberaller kadar sosyalistler de teknik sermayenin ancak insan işinin fazla verimliliğinin (productivité) azaltılması pahasına kaldırılabileceği hakikatı üzerinde tam bir anlayışa varmışlardır.
- 3 — Nihayet yine bu tefrik, bir inkisam (repartition bölüşülme) nazariyesinin son derece karışık olduğunu peşinen göstermektedir. Bununla beraber ancak istihsal ve mübadele alanlarında tabii kanunların mevcut olduğunu kabul ederek, inkisam dâvasını baştan aşağı positif hukukun tesirine bağlı tutan S. Mill'in görüşünün aksine olarak, bugün inkisam hâdisenin de mesnedi olan iktisat kanunlarının var olduğu orta-

[²⁰] F. Perroux, aynı eser, II, s. 368—400.

[²¹] F. Perroux, aynı eser, II, s. 286 - Bu bahiste 3 üncü fayda olarak söylenen «théorie de l'imputation» un, esas itibariyle, Anglo - Amerikan mektebi tarafından Kurulan nihai verimlilik nazariyesinin aynı olduğuna, W. Röpke söylüyor: «Ekonomi ilminin tekmül tarihi s. 122; izahı için 132 ve sonraki sayfalar.

ya konmuştur. Gelirlerin teşekkülü bakımından umumi iktisadın ehemmiyetli içtimai - iktisadi bir dâvası olan inkısam hâdisesi, Avusturya iktisatçıları tarafından munhasır bir iktisat meselesi halinde de muvafakiyetle incelenmiştir. Bu, teferru yani inkısam nazariyesi «Théorie de l'imputation» dir.

Prof. Truchy'nin eserinde, iç ticaret bahsine ayrılan kısmı da cüzi bir yer tutmakta, borsalar ve bilhassa muamelelerinin tekniği hakkında verilen malûmat ise yeter derecede gözükmemektedir. Umumiyetle Fransız iktisat literatürünün bu boşluğunu profesörün bizzat kendisi, başka bir vesile ile itiraf ettiğine göre [22] bu bahiste fazla bir şey söylemeye ihtiyaç yoktur.

«Cours d'économie politique» de üzerinde durulması lüzumunu hissettirecek iki ehemmiyetli iktisat vakası vardır ki, bunlardan biri fiyat teşekkülü nazariyesi, diğeri de buhran ve devri «cyclique» hareketler veya bugün' aşağı yukarı mîletler arası sayılabilecek [23] tâbiri ile «iktisadi konjonktür» nazariyesidir.

Fiyat, iş bölümüne dayanan modern iktisadın belkemiği sayılmaya değer bir iktisat vakası, iktisat hayatının bir nevi mihrak noktasıdır. Bunun böyle olduğunu, müelliflerin iktisat ilminin veya iktisadi vakasının tarifinde kullandıkları «mübadele» (échange), «ivezli mübadil (échange onéreux), «satış kıymeti» (valeur vénale ou valeur marchande) ve «kıtlık» (rareté - nedret) mefhumlarının, büyük ölçüde, birbirlerine uygunluklarından çıkarmaktayız. [24]. Keyfiyet bu olunca, fiyat mekanizmasının şumullü ve sistemli izahını beklemekte fayda olduğu gibi, okuyucunun bunu istemekte hakkı olduğu da söylenebilir. Ancak değerli profesör, iktisat ilminin mevzuunu, yukarki kriterlerden hareket eden meslekdaşları kadar açıklamış, daha doğrusu sınırlamış veya dar tutmuş değildir. Ona göre, «iktisat ilminin (économie politique) mevzuu mal ve hizmetlerin elde edilmesine mâtufl olduğu nispette insan çalışmasının mütalâasıdır... Mallar, ihtiyaçlarımızın [25] tatminine doğrudan doğruya veya dolayısıyla yarar sayılan maddi şeylerdir... Hizmetler de insanların eda edebildikleri her çeşit işlerdir. (S. 1—2) Mammafi, fiyat mekanizmasının, iktisadi hayatımızın nâzım sistemi (system régulateur) olduğuna da işaret edilmiyor değildir. Çeşitli adlar altında fiyatlar istihsale, müba-

[22] H. Laufenburger, «Le commerce et l'organisation des marchés» Paris, 1938. (M. Truchy'nin reisliği altında çıkmakta olan «Traité» nin V inci cildi.) M. Truchy'nin yazdığı önsöz.

[23] Ticaret Vekâleti, «Konjonktür» No. 1. 1940, s. 7-G. Cassel'in Traité d'économie politique adı ile Fransızcaya tercüme edilen eserinde Fransız mütercim konjonktür kelimesinin iktisat diline henüz sürekli olarak gürmediğini not etmiştir. 2 nci cilt s. 223 not 1.

[24] G. Pirou, Introduction à l'étude de l'économie politique, s. 84—105 - F. Perroux, Cours, I, s. 20—28 - F. Simiand, Cours d'économie politique cilt 1 édit. autographiée - Rasin Perkin, Ekonomi ilmi için mahiyeti, İktisat fakültesi mecmuası, cilt 3 sayı 1—2, bilhassa s. 27—31.

[25] Tenkidi için, G. Pirou, Introduction... s. 96.

deleye, inkısam ve istihlâke yön vermektedir. (S. 475). Bütün bunlar söylenmekle beraber fiyat teşekkülünün derin köklerinin araştırılması yoluna gidilmemiş ve tabiatıyla bu yüzden çeşitli insan faaliyetlerinin, eşyanın zarureti icabı olarak, hep birden muayyen ve aynı hedefe doğru akıp gitmekte oldukları realitesi lâyi-kiyle gösterilmemiştir. Yani «sâyi akal (la loi du moindre effort = en az iş) kanunu veya başka bir tâbirle «iktisadilik prensipi» (le principe économique) ya- hüt da daha geniş mefhumu ile «rasyonel prensip» (le principe rationnel) [26] ge- rektiği şekilde izah edilmemiştir. Her ne kadar fiyatların, hareketsiz, ruhsuz «inerte» bir mekanizma olmadığından bahisle, insanı büyük hatalara sürükliye- bileceği ve bu mekanizmanın altında insan iradelerinin varlığı söylenmişse de (S. 491) maalesef mekanizmanın insan iradesine dayanan çarkının nasıl döndüğü izah olunmamıştır. Bu sebeple dir ki, nasıl işliyen bir lokomotifi görmek onun iş- leyişi hakkında fikir edinmeye kâfi değilse, böyle fiyat mekanizmasını seyretmek de aynı şekilde fiyatların teşekkül tarzı hakkında fikir sahibi olmaya kâfi değildir. Diğer taraftan, sistemi içinde tenakuza düşmeden de, müellifin sübjektif yoldan yürümesini mümkün kılacak veya daha doğru olarak icabettirecek emmareler ve hattâ deliller yok değildir. Bu cümleden olarak, «fiyat birliğinin» neticeleri sayılan «tefazuli rant» ile «müstehlik rantı» (S. 486) hâdiseleri bir yandan, «kıymet hü- kümümüzün teşekkülü» (S. 22) bahsi diğer yandan, değerli profesörün psiko- lojik teoriye meylettiğini ve hattâ bunu benimsediğini gösteriyor gibidir [27].

«Cours d'économie politique» de, iktisadi vakıaların izahının fakirliği, buhran ve devri hareketler bahsinde de kendini şiddetle hissettirmektedir. Müel- lif, burada da, refah - çöküntü (prospérité - dépression) devri ritmini ve bu iki devrenin birbirini kestiği noktayı gösteren buhranı, tasviri yani ârazi bugün ol- dukça tam olarak belli olan hâdiseler olarak kabul ettikten sonra «bunların izahı- nın henüz daha bazı güçlükleri mucip olduğu ve olmakta devam ettiğini» söyli- yerek, sonunda kısaca konjektür izahlarının muhtelif yönlerine işaret etmekte- dir. (İkinci cilde ek, S. 53—58) Hiçbir zaman ehemmiyetinden kaybetmeyen bu

[26] Dr. F. Neumark, Umumi İktisat teorisi, İstanbul 1939, s. 14.

[27] L. Baudin'in «La monnaie et la formation des prix» adlı eserinin, 12—191 sahifeleri fiyat nazariyesini kavramak ve diğer fiyat nazariyelerinin yönleri hakkında fikir edinmek için son derece istifadeli'dir. Fiyatların meydana gelişini tahlil edecek yerde, fiyat- lar arasındaki münasibetleri toptan gönen «iktisadi muvazene» «équilibre économique» naza- riyecilerin de en son meşnet olan «umumi iktisadilik prensipi» (Cassel, Traité, s. 8) psikolo- jik unsurlara dayanıyor görünmektedir. İktisadi muvazene sistemi için kıymeti değil, gerçek-leşmiş mübadele kıymeti olan fiyatı ele alarak sübjektif mektebi şiddetle tenkit eden İsveçli Prof. G. Cassel'in Fransızcaya çevrilen şu eseri faydalıdır. Traité d'économie politique, 2 vol, Paris, 1929.

mevzuun, bir ders kitabında da olsa, üzerinde daha fazla durulmak lâzım gelen bir mesele olduğuna şüphe yoktur. [28]

Eserde, modern iktisadın belli başlı dâvalarından olup da, istitrat kabîlinden bahsediliveren iktisat meseleleri de yok değildir. Bu arada misal olarak, teşebbüslerde kıvam «optimum» derecesinin ancak esham şirketlerinin işlemedeki güçlükler bahsinde temas olunurması zikredilebilir. (S. 180).

Fransız iktisat literatürünün üzerinde anlaşmış oldukları tâbirleri kullanmaktan da nedense çekinilmiş gibidir. Bilhassa arz ve talepte kullanılan «élasticité», yerine, «sensibilité» (sahife 488), hiç olmazsa Fransızca ifadeleri yanında (467) doğum adı da kullanılmak mütat olan «open market policy», «Gold standard», «Gold exchange standard» ve ilâh, gibi bilhassa para ve kambiyo meselelerine mütâallik terimler bu kabildendir. Kaldığı ilk kullanılışında «chambres de compensation» yanında parantez içine alınan «clearing-house» (387) tâbiri sonraki sayfalarda yine italik harflerle, fakat bu defa tek başına kullanılmaktadır. Merkez Bankalarının tekâmülünde, ihraç inhisarı ile bilfiil halledilmiş olup, 19 uncu yüz yılda şiddetli münakaşalara sebeb olan klâsik ihtilâftan bahsedilirken de (449) aşağı yukarı milletlerarası iktisat edebiyatına giren «Currency principle», ve «Banking principle» tâbirlerini kullanmamak, iktisat ilminin terminolojisinin istikrarı için bir eksik sayılabilir.

Hulâsa, yukardan beri söylenenler, iktisadi hüviyetlerinin açık olarak ortaya konmaması paahasına da olsa, iktisadi müessese ve vakıaların lüzumundan fazla hukukî kisveye büründürülmüş olduğunu ve bundan daha ehemmiyetlisi, müellifin belki de çok şüpheci «sceptique» olmak yüzünden, istiyerek, ziyadesiyle «descriptif» kalmayı aynı zamanda, hiç olmazsa aynı nispette «explicatif» olmaya tercih etmiş - bulunduğunu göstermektedir. Müellifin de ilk basılışına önsözünde bizzat söylediği üzere, okuyucuya ancak sarîh iktisadi bilgiler verebilecek olan böyle bir eserin, çok kere iktisat ilmine seyirci kalan yabancılarda, aldatıcı ve şaşırıcı bir ilmi kıyafet duygusunu uyandırmasının önüne geçmek mümkün olamamaktadır. İşte, şimdi bahsedeceğimiz tercüme, bize, böyle bir kendine güvenmenin mahsulü olarak görünmektedir.

Muhterem B. Aatîf Bayındırın tercümesi hakkındaki düşündüklerimizin tesbitine iktisat ilminin «Terminoloji» meselesiyle girmeye maksadımız için daha uygun buluyoruz.

Filhakika, iktisatta kullanılacak kelimelerin meselâ hukukta olduğu kadar ehemmiyetli olduğu iddia edilemez [29]. Fakat bundan iktisat ilminin terminolo-

[28] Konjonktür hakkında kısa ve toplu bilgi için, Dr. F. Eppenstein (çeviren. Ş. Bilkur), «Konjonktür tetkiklerinde takibedilen gayeler ve çalışma tarzları», Konjonktür ikinci yıl 1941, s. 416, Sayı 31—44. Dr. Ernst Wagemann, (çeviren. Z. Zeybekolu), «Konjonktür bilgisine giriş», Ankara 1937.

jisi olmadığı mânası da çıkarılamaz. Esasen bu hususta arada mahiyet değil belki derece farkı vardır. İşte o kadar. Böyle olunca, iktisat alanında da herkesçe kullanılması mütat olan, başka bir görüşle artık iktisat dilinde mal edilen kelimelerin telif eserlerde olduğu kadar, tercümelerde de kullanılmasına behemahal zaruret vardır. Nasıl zaruret olmasın ki, objektif olan ilimde doğruluk, subjektif olan sanatta güzellik gibi, herkesin şahsi temayülüne bağlı bir keyfiyet değildir. İktisat ilmine mal olmuş kelimeleri ortadan atarak, hattâ maksada daha uygun tâbirler dahi koymak kolay ve çok kere mümkün olmamaktadır.

İktisat ilminin tekâmül tarihinde böyle dikkate değer «klâsik» denemeler yapılmıştır.

Malûm olduğu üzere, iktisat ilminde «fayda» mefhumu, kısaca eşyanın mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını yani isteklerini tatmin etme hassasına denip haddi zatında ahlâki telâkîlerimizle hiç ilgili değildir. Yani, iktisatta söylendiğine göre «lá ahlâki» (amoral) dir. Hiç unutmam, talebeliğimde alkolün, morfinin «faydalı» olduğunu ilk işittiğimde, hayretler içinde kalmıştım. Tabii sonradan burada faydadan, bizim anladığımız mânanın kastedilmediğini öğrendim. Meğer iktisattaki fayda yukarıda söylediğimiz mânaya delâlet etmek üzere kullanılmıyormuş. Yani bu «iktisadi fayda» mânasında anlaşılacak lâzım gelirmiş. İşte, umûmi olarak kullanılan fayda ile iktisadi fayda arasındaki iltibas ortadan kaldırmak maksadıyla, memleketimiz için adı yabancı olmayan Ch. Gide «dés:rabilité» [30] kelimesini, V. Pareto Yunanca bir kökten yarattığı «ophélimité» [31] tâbirini kullanmışlarsa da, her iki terimde tutunamamış ve nihayet şimdi bizim yaptığımız gibi her ikisi de iktisat ilmi içinde misal olmaktan öteye geçememiştir. Bu tarihi misal de gösterirki, her ilim, gibi, iktisat ilminin de, menşei itibarıyla akli veya tarihi olsun, iktisatçılarınca kabul olunan kendine has bir «terminolojisi» vardır. Ve bize öyle gelirken her ilmin A, B, C, si yerinde olan terminolojisini hiç kalé almadan «ser azat» yazılacak bir eser veya tercümenin neşredilmesi, müellif veya mütercimine kolayca bağışlanaverecek ufak tefek kusurlardan olma-

[29] Meselâ ceza hukukunda muayyen bir suçun bilfarz «kaatil» in meydana gelebilmesi suçun muhtelif unsurlarının bir araya gelmesine bağlıdır. Bu itibarla «kaatil» denince bundan kastedilen şey sarîh olarak bellidir. Halbuki, asıl vazifeleri hâdiseleri izah etmek olan iktisat ilminde bilfarz Schumpeter'in müteşebbis telâkîsiyle Truchy'nin müteşebbis telâkîsi arasında ehemmiyetli fark vardır. Aynı suretle meselâ «müteşebbis kazanç» üzerinde de müelliflerin fikirleri aynı değildir. Bununla beraber hepsinde de nihayet bir «asgari müşerek» vardır.

[30] Cours d'économie politique. 1883.

[31] Cours d'économie politique. 1896.

sa gerektir. Kaldığı, muhterem mütercimim idare hukukundan kalma sandığımız bir terim tutulmasına sahip olduğu seziliyor gibidir. [32].

Tercümede sayfalar karıştırılırken raslanan «*étalon de change* [33] or» yani altın kambiyo esası yerine «altına çevirme makyas», «*balance internationale des comptes*» yani milletlerarası hesap muvazenesi karşılığı «hesapların enternasional balansı» (319) gibi isabetsiz tercüme, iktisat dilimize geçen temerküz veya toplanma yerine ekseriya «konsantrasyon», teşebbüs yerine «antirpriz», banknot yerine «*billet de banque*» dan kelime tercümesi «banka bileti» gibi daha sayılabilecek misaller, mütercimim Türkçede, iktisat ilminin diline karşı gösterdiği ilgisizlik hakkında ufak bir fikir verebilir. Düzgün ve açık bir tercümede, belki geniş bir tesamüha göze batmaz sayılabilecek bu terim isabetsizlikleri, itiraf edelim ki, mevzu bahis tercümede, ifadenin de çok kere bozukluğu ve çetrefillliği içinde, okuyucuya âdeta diken gibi batmaktadır.

Bu suretle, «İktisat İlmî» mütercimimin, iktisadi terminoloji karşısındaki hareket hattını tercümeden rasgele aldığımız birkaç misalle göstermeye çalıştıktan sonra, umumiyetle, «*économie politique*» in dilimize «iktisat ilmi» şeklinde tercüme edilmesi üzerinde de biraz durmak istiyoruz.

Bugün iktisat ilmiyle meşgul olanların zaman zaman hücumuna mâruz kalmak bahtsızlığına uğrıyan «*économie politique*» tâbirini, ilk defa kullanan 1615 te çıkan «*Traité d'économie politique*» adlı eserin sahibi Fransız «merkantilist» lerinden, Antoine de Monchrestien'dir. Müellifin ileri sürdüğü fikirler (33) göz önüne alınırsa, daha eski Yunanda Xnéphon tarafından kullanılmış olan ekonomi kelimesi sonuna «*politique*» sıfatının eklenmesinin sebepsiz olmadığı anlaşılır. Littré'nin ifadesine göre, «*politique*» demek âme işleriyle ilgili şey demektir. Diğer taraftan eserin genç Fransız Kralı XIII üncü Louis ve naibe Marie de Médicis'e ithaf edilmiş olduğunun hatırlanmasında da fayda vardır. Nihayet müellif de 1576—1621 yılları arasında yaşamış bir merkantilisttir. İşte bütün bütün bunlar ayrıca eserin tertibi göz önünde tutulursa «*Traité d'économie politique*» in ilmî bir eser değil, fakat bilâkis amelî maksatlar peşinde koşan «millî iktisadın vaziyeti ve ıslahı çareleri hakkında bir rapor» [34] olduğu meydana çıkar. Bu takdirde, «*économie politique*» katışık tâbirini kullandığından dolayı Monchrestien'i tenkit değil, belki tebrik etmek lâzımdır. Bizce asıl tenkide şayan olan cihet, nispeten her türlü kıymet hükümleri dışında ve amelî maksatlar haricinde iktisadi

[32] İdare hukukundaki «*acte de gestion*» dilimize temsilî tasarrufu olarak çevrilmektedir. Mütercim bina bakarak «*l'autonomie de gestion*» karşılığı «temsilî muhtariyet» tâbirini kullanıyor ki gerek iktisat ders kitaplarına (meselâ Y. K. Tengişenk, Millet İktisadi Ankara 1940 s. 204), gerekse iktisat mevzuatımıza (meselâ 3460 No. lu Devlet İktisadi Teşekküllerinin Murakabesine ait kanunun 2 ncı maddesi) daha açık bir şekilde «idari muhtariyet» şeklinde giren bir tâbiri «temsilî muhtariyet» diye tercüme etmek, bize, burada, fuzuli bir tutulmuşluk göstermek gibi gelmektedir.

[33] R. Gonnard, Histoire des doctrines économiques, I cilde, Paris 1930 s. 106—114

[34] R. Gonnard aynı eser s. 107.

vakıaların tasvir ve izahı yoluna gidilmek istenmesinden sonra da «*économie politique*» tâbirinin ilme âlem olmak üzere olduğu gibi muhafaza edilmiş olunmasındadır. Bu sebepten dolaydır ki, iktisat ilminin mevzuunu tâyinde A. Smith'e karşı açık bir üstünlük gösteren, J. Baptiste Say'ın büyük bir mesuliyeti var görünmektedir [35]. Mamafih, meselâ Yves Guyot [36] ilim ve siyaset mânalarını da için alan bu kötü «*Economie politique*» ibaresini beğenmiyerek yerine «*Science économique*» tâbirini bizzat eserinde kullanmış ve teklif etmişse de, meslek arkadaşları tarafından «*Economie politique*» adının kullanılmasına devam olunmuştur ve olunmaktadır. Fakat kelimeler üzerinde durulmuyarak bu nam altında çıkan eserlerin muhtevası göz önüne alınırsa çok kere [37] nazari ve tatbiki iktisat meselelerinin bir arada bulunduğuna göre, «*Economie politique*» tâbirinin dilimize «*umumi iktisat*» diye çevrilmesinde belki daha fazla isabet olacak gibidir. «*Umumi iktisat*» tâbiriyle, ilim ve siyaset bir arada kastedildiğine göre, artık bunun sonuna «*ilim*» kelimesinin eklenip eklenmeyeceği meselesi o kadar ehemmiyetli değildir. Şu var ki, herhangi bir disiplinin sonuna ilim kelimesi, eklenivermekle, o disiplinin ilim olmayacağı aşikârdır.

«*Cours d'économie politique*» in «*iktisat ilmi*» şeklindeki tercümesi dolayısıyla yaptığımız bu ihtirazi kayıttan sonra, şimdi mütercimim daha ziyade iktisatla meşgul olmadığına delâlet eden şu iki misali vermek istiyoruz.

Fransız frangının 1928 deki kanunî iskkratından bahsedilirken yeni frangın eskisine nazaran kıymet nispetini ifade etmek maksadiyle yazılan «*le taux de sta-*

[35] A. Smith «*milletlerin servetinin mahiyet ve sebepleri hakkında araştırma*» adlı meşhur eserinde «*économie politique*» in mevzuunu ve vazifesini aynı şu tâbirlerle tarif etmektedir. «*Devlet adamı ve kanun vâzının bilgilerinden madur bulunan «ekonomi politik» birbirlerinden ayrı iki maksadı istihdaf eder. Evvelâ, millete bol gelir ve esya temin etmek veya daha iyi söylemek icabederse milleti bizzat bu gelir veya esyayı kendi kendine tedarik edebilecek bir hale getirmek ikinci olarak da devlet veya idimai heyete âmme hizmeti için kâfi bir gelir temin etmek, şu halde ekonomi politik aynı zamanda millet ve hâkimdarı zenginleştirmek gayelerini güder.*» Halbuki J. Baptiste Say 1803 te çıkan «*Traité d'économie politique*» adlı eserinde «*ekonomi politik*» in mevzuu, malların ne suretle teşekkül, inkisam ve istihlak edildiğini öğretmektedir. «*çycc ki, bu «single explication de la manière dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses» şeklinde esere «sous-titre» (küçük başlık) olarak da yazılmıştır.*

[36] Yves Guyot, «*La science économique*», Paris, 1887, s. 69—73.

[37] Bilhassa yabancı dillerden Fransızcaya çevrilen eserlerin başlığındaki «*Economie politique*» ibaresi, Fransızların bu isimle çıkan kitaplarının muhtevasını bilen okuyucuyu yanıltmasa bile her halde yadırgamaktadır. Prof. Truchy'nin ön sözünden öğrendiğimize göre «*théorie*» kelimesi halk tarafından bir nevi kelime oyunu şeklinde telâkki ediliyormuş, iktisat nazariyeleriyle uğraşanların da iyi bir şöbreti yokmuş. Belki, bu endişe sebebiyledir ki, meselâ prof. G. Cassel'ni «*Theoretische Sozialökonomie*» adlı eseri Fransızcaya «*Traité d'économie politique*» (1927) diye çevrilmiştir. Halbuki, daha önce 1909 da S. Jevons'un «*Theory of Political economy*» si «*Théorie de l'économie politique*» şeklinde tercüme edilmiştir.

bilisation», «istikrar fiat» diye tercüme edilmiş. Gerçi, «taux» iktisat ilminin anladığı mânada tam bir «fiat» karakterini haizdir. Bu takdirde, «iskonto fiat» şeklinde tercümesine cevaz vardır. Ama «le taux de stabilisation» da «taux» dan murat olunan fiat değil, belki had-nispet-emsal (coefficient) dir. Ve bunun neticesinde tercümesi maksadı ifade edemiyen «istikrar fiat» diye değil, belki «istikrar haddi» şeklinde olmak lâzım gelir.

Bunun gibi, iktisat ilmiyle ilgili olanlarca «King kanunu» [38] adıyla bilinen ve buğday istihsalinin azalış nispeti ile fiatların artış nispeti arasındaki münasebeti gösteren cetveli, Prof. Truchy Davenant'ın tanzim ettiğiinden bahsiyle vermiş (S. 487) ve mevzu bahis cetvelin Davenant'a atfı (attribution) hakkında, S. Jevons'un Fransızcaya çevrilen «La théorie de l'économie politique» adlı eserini mehz göstermiştir. Bu suretle prof., King'e ait olduğu sanılan kanunun (!) gerçekte Davenant'a aidiyeti fikrini ortaya atarken, bundan doğan mesuliyetin önce Jevons'a raci olacağını anlatmak istemiştir. Halbuki ,tercümede bu anlaşılacak gibi değildir. Çünkü işaret olunan cetvelin, Davenant'dan başkasına yani King'e izafe olunduğu mütercimce bilinmediği için, cetvelin altındaki notun yazılış tarzına dikkat olunmaksızın çala kalem tercümesi yoluna gidilivermiştir. Bu münasebetle, burada umumi bir hükme varmak istiyoruz ki, o da şudur. Herhangi ilim veya sanat alanında olursa olsun, böyle ehemmiyetsiz gibi görünen ufak tefek hatalardır ki, mütercimin - bu sıfatla kudreti ne olursa olsun - tercüme ettiği saha ile olan ilgisi hakkında fikir edinmek için okuyucuya ip ucu verir. Başka deyişle bunlar tuzak gibidir. İşte bu bakımdan biz bu çeşit hataları küçümsememek icabeder, kanaatindeyiz, taki «Sezarın hakkını Sezar'a tanımak» alışkanlığı doğsun ve kökleşsin.

Buraya kadar verilen misaller, mütercimin daha ziyade, iktisat sahasındaki bilgisinin kifayetsizliği eseri olarak görülebilir; fakat şimdi verilecek misaller ise çok kere tercüme esnasında fikirlerin de yanlış anlaşılması olduğunu tesbite hizmet edecek mahiyettedir.

Tercümenin 36 ncı sayfasında yapılan bir hata daha doğrusu mânasızlık üzerinde, sonraki sayfada da ısrar olunmakta devam edildiği görülmektedir. Aslında «Il y a induction de l'échantillon au genre» (S. 35) olup, Türkçesi «Numuneden nev'e istikra vardır» şeklinde olmak lâzım gelen cümle «Cins numunesinin endüksiyonu [39] vardır.» gibi acayıp bir hale sokulmuştur ki, bunun Fransızcası «Il y a

[38] Meselâ W. Röpke, Cemiyet ekonomisi, (çeviren Dr. Muhlis Ete) İstanbul, 1937, s. 144, 173 - L. Baudin, adı geçen eser, s. 110. - M. Bouniatiani, Crédiť et conjoncture, Paris, 1933, s. 125. - S., Jevons, adı geçen eser, s. 232 ve, Yves Guyot, adı geçen eser, s. 124 son üç müellif King - Davenant kanununu Tooke'un da kabul ettiğini yazıyorlar. M. Bouniatiani, yukarıda adı geçen eserinde, bu kanunu, konjonktür nazariyesinin temeli olarak almaktadır; s. 125-143.

[39] Misallerde, mânayı başkalaştırmadıkça, kelime tercümeleri üzerinde durulmamıştır.

l'induction de l'échantillon du genre» olarak tesbit edilebilir. Taylor sisteminden bahsölunurken, «L'ouvrier est lié, dans l'exécution du travail, à une consigne extrêmement rigoureuse qui a pour conséquence une sorte de déterminisme du travail» (150) yani «işçi, işin yapılmasında, neticesi bir nevi iş muayyen-yetine münceer olan, son derece sıkı talimata bağlanmıştır.» Mânasını ifade eden cümle, belki tertip hatası olarak, şu acayıp kılığa girmiştir: «Amele, işinin icrasında, son derece sıkı bir talimata bağlıdır ki, bunun neticesi iştir. Bir nevi determinizmdir (şahsi tesiri inkâr ederek neticeyi sebebe atfetmek.)» (125). Bunun Fransızcası ise «L'ouvrier est lié, dans l'exécution de son travail, à une consigne extrêmement rigoureuse dont la conséquence est le travail. Est une sorte de déterminisme.» Şeklinde garip bir şey olmak lâzım gelirdi. Sermaye bahsinde: «Le, capital d'une façon générale, s'oppose au revenu: c'est une distinction qui s'est formée dans la vie domestique, qui est d'ordre patrimonial, et qu'il faut replacer dans son milieu originaire pour la bien comprendre.» (160) yani «umumi olarak sermaye, gelire tezat teşkil eder; bu, aile hayatı içinde meydana gelen, mameleki mahiyette bir tefriktir ki, bu tefriki iyice kavramak için doğduğu yere götürmek - ve orada incelemek - lâzımdır.» Gibi fikrin anlaşılmasına yarıyacak, belki daha vazih bir şekilde tercüme etmek gerekirken, «... Bu aile hayatında vücut bulmuş bir tefriktir ki mameleke taallük eder, ve bu tefriki iyi anlamak için çıktığı muhütte onun yerine başka şeyin ikamesi lâzımdır.» (135) denmiştir; bunun Fransızcası ise, belki «... et pour bien comprendre cette distinction, il faut, dans son milieu originaire, lui substituer autre chose» şeklinde olmak icabederdi. - Aslında: «L'entreprise différenciée comporte elle même deux modalités essentielles qui se distinguent par leur structure inégalement différenciées: l'entreprise individuelle et l'entreprise sociétaire» (172) yani B:zatihi farklılaşmış teşebbüs de, bünyeleri aynı derecede farklılaşmış olmıyan, başlıca iki şekli ihtiva eder ki, bunlar da ferdi teşebbüs ve şirket halinde teşebbüstür.» Cümlesi «Ayrılmış antirpiriz binnefis iki şekli tazammun eder ki ayrılık dereceleri olmıyan bir bünye ile ayırdedilir: Ferdi antirpiriz ve şirket antirpirizi.» (145) diye çevrilmiştir ki, bunun Fransızcası daha ziyade «L'entreprise différenciée comporte elle-même deux modalités qui se distinguent, à par une structure n'ayant pas de degrés de différenciation» şeklinde olmak gerekirdi. Bununla beraber, cümle, «... ayrılık dereceleri bir olmıyan bir bünye...» haline sokulursa, fikrin anlaşılması yolunda bir adım daha atılmış olacağına göre, bunun da bir tertip noksanı olması muhtemeldir. Aslında: «Elle (entreprise individuelle) implique chez l'entrepreneur à la fois l'état de capitaliste et les qualités requises pour diriger une affaire; deux conditions qui, en fait, se rencontrent plus aisément séparées que réunies.» (174) yani «Ferdî teşebbüs, müteşebbüste, aynı zamanda, hem sermaye sahibi olmayı hem de bir işi sevk ve idare etmek, yürütmek için gerekli meziyetleri haiz bulunmayı tazammun eder; öyle iki şart ki, fiiliyatta, birleşik olaraktan çok daha kolay, ayrı ayrı bir araya gelebil-

mektedir.» Gibi bir fikri ifade edeceken, mâna değiştirerek, cümle Őu hale sokulmuştur. «O - ferdî antirpiriz -, antirpirenörde aynı zamanda sermayedarın halini ve bir işi sevk ve idare etmek için lâzım olan vasıfları ihtiva eder; iki şartki, filiyatta, çok kolaylıkla bir araya gelirler, birleşmeyip ayrılmıştır.» (146). Bunun Fransızcası ise: «Elle comprend chez l'entrepreneur, à la fois, l'état de capitaliste et les qualités requises pour diriger une affaire; deux conditions qui, en fait, se rencontrent plus aisément, et qui ne se réunissant plus, se séparent» gibi hiçbir mâna ifade etmeyen bir şey olmak lâzımdır. Aslında: «Dans beaucoup de cas, il ya possibilité d'organiser le travail ou selon le mode centralisé, en usine ou en atelier, ou selon le mode dispersé du, travail à domicile.» (183) yani «Birçok ahvalde, ya fabrika veya atelyede olduğu gibi toplu şekilde, yahut da ikametgâh işçiliği - işi - halinde olduğu gibi dağınık şekilde, işin yani çalışmanın teşkilâtlandırılması imkânı mevcuttur.» demek olan bu cümle, «Birçok ahvalde ya, fabrikada yahut atelyede merkezleşen şekline göre çalışmanın teşkilâtlandırılması imkânı vardır.» (153) diye çevrilmiş olup, bunun Fransızcası ise «Dans beaucoup de cas, il ya possibilité d'organiser le travail, ou en usine ou en atelier, selon le mode centralisé.» dir. Aslında: «Dans l'industrie aussi, nous rencontrons des entreprises à établissements multiples, les cas les plus intéressants sont ceux où il ya intégration, mais il peut y avoir multiplicité d'établissements sans intégration» (287) yani «Keza sanayide de, mütaaddit müesseseli teşebbüslere raslarız; bunlardan en enteresan olanları içinde, tamamlanma olan teşebbüslerdir; fakat tamamlanma olmaksızın da müesseselerin çoğalması kabil ve mümkündür.» Şeklinde bir mânayı ifade eden cümle «Sanayide dahi mütaaddit müesseseli antirpirizlere tesadüf ederiz, en enteresan haller içinde entegrasyon olan haller vardır.» diye eksik ve anlaşılması da güç bir hale sokulmuştur. Cümlenin «... en enteresan haller, içinde entegrasyon olan hallerdir.» Şeklinde bir virgül ilâvesiyle nispeten tashihi mümkün olduğuna ve bir kısmında yazılmamış bulunduğu göre, burada da bir tertip hatası olmak kabildir. Aslında, «En outre, les salariés n'ont plus que des issues extrêmement étroites sur les situations indépendantes.» (299), Türkçesi «Bundan başka, artık ücretle çalışanlar mustakil vaziyetlere ulaşabilmek için son derece dar çıkış yollarına sahiptirler.» Gibi ücretlilerin müstakil müstahsil olarak çalışmaları imkânının güçleşmiş olduğu mânasına delâlet eden, bu cümle «Bundan başka, ücret sahipleri gayri müstakil vaziyetler üzerine artık ancak son derecede dar çıkış yollarına maliktir.» Şekline sokulmakla, mâna tamamiyle değiştirilmiştir. Cümledeki, «gayri müstakil» yerine bilâkis «müstakil» denilmek suretiyle tercümenin tashihi ile maksadın daha doğru ve kolay anlaşılmasının mümkün olacağı aşikârdır. Aslında, «Cela explique les luttes qui, depuis la dévaluation de la monnaie anglaise et de la monnaie américaine, se livrent autour de cette question dans les pays qui forment ce qu'on appelle le bloc or» (396) yani «Bu, İngiliz ve Amerika paralarının kıymetlerinin düşürülmesinden beri, altın bloku adı

verilen zümreyi teşkil eden memleketlerde, bu mesele etrafında cereyan eden mücadeleleri izah eder.» diye tercüme edilebilecekken, «Bu İngiliz parasının ve Amerikan parasının kıymetinden düşmesindenberi altın bloku tesmiye edilen şey memleketlerde bu mesele etrafında kopan mücadeleleri izah eder.» (317) d'ye çevrilmiştir ki, burada cümledeki şey kelimesinin kaldırılmasıyla mânaya yaklaşmış olacağı görülmektedir. Paranın kemiyet nazariyesinden sonra, psikolojik (gelir) nazariyesinden bahs olunurken, aslında, «Cependant, elle (cette conception) n'en diffère pas d'une façon essentielle; son mérite et de transposer l'explication du plan de la pure mécanique économique, sur le plan psychologique; elle réalise en cela un grand progrès.» (518) yani, «Bununla beraber, bu telâkki, diğerlerinden-(kemiyet nazariyesi) esaslı bir eşkilde farklı değildir; bunun meziyeti izah tarzını, tamamıyla sırf iktisadi mihanik sahasından, psikolojik sahaya intikal ettirmesindedir, ve o, bu suretle büyük bir terakki kaydetmiştir.» Gibi bir fikri ifade eden cümle, bilâkis, bunun tam zıddına olarak şöyle Türkçeye çevrilmiştir; «Bununla beraber, o esasi bir surette bu nazariyeden ayrılmaz, onun meziyeti, psikolojik izah sathı yerine sırfen iktisadi mekanik izah sathını getirip koymaktır ;o, bununla büyük bir terakki vücude getirmektedir.» (411), Bu takdirde Fransızcasının, belki şöyle olması icabederdi: «Cependant elle n'endiffère pas d'une façon essentielle; son mérite est de transposer le plan d'explication de pure mécanique économique, au lieu du plan d'explication psychologique; elle réalise en cela un grand progrès.»

Artık, misallerimizi burada keserek hususi bir araştırma mahsulü olmaktan ziyade sayfalar karıştırılırken raslanan yukarki misallerin daha da artırılabilceğini işaret etmekle iktifa ediyoruz.

Fetbi ÇELİKBAŞ

İktisat Doçenti